

տի կարթըն լայն, և յետի ձկունքն հաստ.
և երկնին շատ և յերեւան, և կարթըն ի
յոտն : Երբուծն նաւար և ցած . կողքն
լայն և հաստ : Ծունկըն պարկեշտ և ի
մաւտ յիրար, և ջղերն որ ի վերայ բազ-
կացն ափռեալ է՝ նա աղէկ յերեւան լինի,
կոճքն կարճ և աղաւիմա է, և ջիղքն կարճ
և ի թաղմնի, որ ոչ աւելի ի յոտն լինի
կոճքն և ոչ աւելի կակուղ քան զչաքսն :
Սրմբակըն մեծ և կակուղ և գուշ, և կը-
րունկըն դէպի դուրս, և գորտն ամուր և
չորս : Մասնքն՝ որ ինչվի ի վերայ քո-
վացն հասնի . վերի դեհն հաստ և ներ-
քինն նաւար և արձակ յիրացմէ : Մէջքն՝
ի նքթիպէն ինչվի պնկոռացն հուլն՝ կարճ
և հաստ . և պնկոռացն յերկայնքն և
լայնքն և բարձրութիւնն ի չաք : Անդ-
մանքն շքեղքն արձակ և ագետկուն ներ-
քե . միսն հաստ և պինդ, և մորթն լաւ
ի փակման . անդամն լայն, և պըճուկն ի
բարձր վի ցած ի չաք . և խնձորքն ի
չաք՝ ի դուրս վի ներս, և ոռն ի հեռու
ի ձուռցն և արձակ՝ որ կոճքն գիրար
չծածէ . և անդամնքն ձկունքն՝ ներքաինն
և դրուցինն հաստ և լայն և մսլի և պինտ . և
այն մեծ երակն՝ որ ներքե անդամնքն կե-
նա՝ հաստ և կարճ . և կոճքն կարճ, և
ջեղն հաւասար ի յետի կոճացն ի վայր .
և լինի առջի ոտ »

Պ Լ Ս Ի Դ Ն Մ

Ամբողջայոյ՛դ կը սիրեմ ժամը վայրագ
Փարնանային զովացուցիչ փոթորիկ,
Երբ եթերի առիւծներու պէս հողմեր՝
Մտընդագո՛ւ կ'անցնին մըրթիկ սքփռելով .
Բոյս, ծաղիկ, ծառ բուսթիւնն ամբողջ կը սարսի,
Կ'ողեցադուլն՝ կ'անջընջանան թռուդիկներ,
Կ'սգևորսիւն թրուշ կ'առնուն անշուշներ :

Շուտով շանթեր սաստիկաշառաչ ճա՛յթ ի ճայթ՝
Մոա՛յլ ամպերուն որսունդո՛ւստ ձայնակցին,
Դեթթեղագրճեր բի՛ւր փայլակներ պակասցիւ
Արեգն զէժ ճակատամա՛րտ յորինեն,
Ջրերեղեղներ մինչ գահալէ՛ժ շե՛ղլ ի շեղլ՝
Ու գիւղաշունչ խուժ ցամփներ մեծալաչ՝
Շեփորափո՛ւն հընչեցընեն երկրաշարժ .

Բայց Արեգա՛կը յաղթական ու անփոյթ
Մերթ բացըրփիկ ցօղի մ'ետին լուրթկապոյս
Յոյց տայ դէժքն իր ճաճանչաղեղ ժըպտազարդ՝
— Ինչպէս անդոյրն՝ որ կը յաղթէ մեր կերքին —
Երանաւտ իբրեւ չընաղ դիցունի .
Վարդ ամպերն են՝ իր ծիրանոյն քըղանցներ,
Ճառագայթներն՝ իր չապարճներ յաղթական,
Եւ իր աղեղ՝ ուսին նետուած ծիածան :

* *

ԱՏՈՄ ԵԱՐՃԱՆԵԱՆ

Ու այն դիակները որ կը փռուէին խուլ
անկիւն մը, թշնամիին գնդակներով բզըկ-
տուած մարմինները, չունենայի՞ն իրենց
յիշատակը անմահացնող քնար մը :

Կայծակէ գրիչը մըրկի մէջ թաթիւելով
պիտի արձանագրուէր Հայորդիներու հե-
րոսական պատմութիւնը : Պատմիչ չի կայ,
երգիչ կայ . երգող շատ, սակայն հայոր-
դիներու երգիչը ան պիտի մոռնար վարդն
ու պուլպուլը, արշալոյսն ու վերջալոյսը,
լուսնակին թախիծը և գետակին կարկա-
չը : Այդ ամէնը կը մոռնայ քնարը , ու
բուն լարերը կը յուզուին կտրիճներու փո-
թորկով : Գեղեցկին և զրականին օրէնք և
արուեստ ընդվզումի քնարին եղբայրակցած
չեն . խստերախ լարուած կրակով բոլն-
կած ուժը՝ ըմբոստացումի գոռ մարտորո-
ւոր՝ խռովեալ գետերու մէջ կը պայթեցնէ .
մարած հրաբուխները կը հրդեհէ, երկին-
քի սեմէն ներս բողբոջ կը կտակէ : Հե-
րոսական շրջանին կը սպասէր վարպետ
նկարչին . քնարով պատկերահան մը՝ մեր
հոգիին մէջ պիտի քանդակէր մեր արհա-
ւիրքին պատկերը : Երանանան ուզած է
այդ պատկերահանը ըլլալ : Յանդգնութիւն
է . բայց գուցէ ունի ոյժ , պահանջուած
շնորհը :

*

Յանդգնութիւն . բայց ինքն ալ հայոր-
դիներու յանդգնութիւնը կ'երգէ . յանդուգն
նաև այդ կտրիճները : Երգիչ ու դիւցազ
համանման խանդավառութեամբ դժոխքի

սահանքը կը թափեն, ու մեր սառած կեանքի ծովը կը հրավառի, բոցալեզու կը գալարուի դէպ ի երկինք: Ու խոտլքի կեանքէն դիւցազններ կը ծնին: Անիրաւութեան հրէշը լեղատապառու կը դիտէ առնոց փշրող ակալաներուն տակ հրաշէկ դանակներու տրորումը: Ու մարմնացած իմրոստացումը՝ երազողին կ'ըսէ.

«Եթէ կ'ուզես, Տառապանքը, դարբնու համար, քան դակէ՛:

Բայց, մի՛ մոռնար, Անոր աշուղներն ու բերանը ու հոգին, տարփօքն,

Բնդզուկի օտինքներուն կարկառու...»:

Եփեսացի կալլինոս մը՝ իր ժողովուրդը ճնարով պառազինեց Եփեսոս ու Յոնիան գերութեան շղթան հալեցուցին: Նոյն բմբուսացող ազնուական կրակը կը մղէ Եւրոմանեան երգելու դիւցազնական հոգին: Կալլինոս ամբողջութեամբ ազգերը կը խրախուսէ, Եւրոմանեան մեր մարտիկ խումբերու կրակը կ'արծարծէ: Անոնց յիշատակի արձանագրութիւնը՝ կ'ուզէ աղաւանդով քանդակել.

«Անմոռացումի ու աղափանգի փողոցի այդ օրերէն ի վեր,

Աս լուր կ'որսի լեռնաշղթաները բոլոր իրենց ճակատներուն վրայ քանդուող մրկիկներուն պէս,

Ձեր անունները ահազեն՝

Ինչո՞ւնար կողբում խորը կ'ապրին...»

Կալլինոս կ'արհամարհէ այն ամէնը՝ որոնք պատերազմի ժամանակ անկողինի մէջ հանգիստ կը մեռնին. Նոյն արհամարհանքը կը զգայ և՛ Եւրոմանեան.

«Մեր ամէն մէկուն համար անկողինի մէջ հոգի տալը վատութիւնն է վատութիւններուն...»:

Հայրողիները երգող Եւրոմանեանը չեւրազեց ըլլալ Կալլինոս մը. աւելի սիրելիներ կային. լեհացի բռնկած ճնար Մից-կէվիչը իրեն շատ համակերելի պիտի ըլլայ. անոր ուրախարար հոգին, անոր քերթողական խարանոց լեզուն զիւրձած պիտի ըլլայ գինքը: Անոր հաւատարմօրէն աշակերտելով՝ Եւրոմանեանի ճնարը կաւորդ էր յղանալ մարտիկ՝ մտքի քերթողական դպրոցը:

*

Բայց հայ երազողը ճնարէն աւելի կը սիրէր կրակը: Կրակը՝ որ կը հրդեհէր չարչարաններու՝ անտառները, կը զայրացնէր մեր արիւնի ծովը, և այն կրակը արեւ կը հագցնէր հայրողիներուն: Եւրոմանեան հերոսական պարտաճանաչութիւն կը պահանջէ. մեր հողին բերնով կը բարբառի

«Որէ՛ կ'ուզէ որ զամեն խղճի խայթը մեր ամենուն առջև գերեզմաններ չի փորէ...»

Ինչ պէտք է ընել... Թշնամիին ոսկորներով յաղթանակի կոթողներ բարձրացնելու է... Արցունքով երջանկանալ՝ զառանցանք է: Եւրոմանեան զայրոյթով կը չափէ մեր ցաւերուն ամենախոր արմատները, ու կը տեսնէ,

«Տեսա՞յ որ մեր փրկութիւն մութացող բոքի ոտքերն աւերակներու մոխիրներէն ալբեցան...»

Մտածումի ու տեսիլքի նոր յեղաշրջում մը պէտք է. նոր ճնար մը պէտք է.

«Արեւն լարերդ գնիթին շանթերէն յափշտակէ, տըրցակ առ արցակ»:

Շանթող ճնարի պէտքն է զգացուելու շատ ուշ: Ահարեկիչներուն ծովատարած հիացում, « անոնց հանրեկչի ուղմբերը մարդասպաններու թափօրներ մոխրացուցին...»: Մասիսը թող խայտայ. երազողը անոր կ'ուղղէ սփոփանքի ճնարը.

«Ի՞նչո՞ւն արեւն պատանքներդ անցանկերու սուգներուն մէջ բաժանելէն,

Եւ թո՞ղ զլիւլէ անցնող ամպերն՝ ալբերուղ արեւը ցածրեցնեն...»

Առեւութեան կոչ մը կ'ընէ. ցաւերու ծովին մէջ նաւաբեկ հոգին զայրոյթի ճիրաններէն կալանաւոր, անտարակոյս փրկութեան գէնքին պիտի դիմէր.

«Սրբէ՛ աշուղներդ, եղբայր, և ոտքերուդ մոխիրը թռափէ, և սուր ամեօրէն բարձրացուր: Աս յատաշարքի, որդէս զի բուրս ալ հայրենիքին Արեւը քու ճակտիդ վրայէն համբուրենք...»

Եւ այնքան յուսահատ, որ հակասու-

թեան մէջ թաթախուն, յուսահատութիւն ալ մուրճ կը կարծէ, հարուածող, քանդող մուրճ։ Բայց Երանանանի երեւակայութիւնը կարող է զանգել յոյսը յուսահատութեան հետ, արիւնը արշալոյսին հետ, դիակի հոտը՝ արծաթ բուլվառի խոնկին բուրումին հետ. ըմբոստացումը՝ հեզահամրոյր փափկութեան հետ, արիւն, կրակ, ոսկր, դիակ, մոխիր ու աւերակ երազողը, համակ փափկաթեւ ճնար կը դառնայ։

«Ափ մը մոխիր աճիւնիս հետ, հայրենի տուն
Ափ մը մոխիր քու մոխրիդ, ո՛վ պիտի բերէ,
Քու յիշատակէ՛դ, քու ցաւէ՛դ, քու անցեալէ՛դ,
Ափ մը մոխիր... Իմ սրտիս վրայ ցանկեալ...»

Հայրենի տունը ո՛հ որքան հմայիչ է, անոր խորանին առջեւ առիւծը տատարակ կը դառնայ։ Եւ սիրական հոգիին՝ ամէն շուշիք արդարացի է. բայց հերոսը պէտք չունի մարգարիտներու, զնդակ ու սուր իրեն ամենէն թանկագին զարդերն են. Երանանանի իր ասպետին ձին կը թամբէ մարգարտայեռ արծաթ թամբով։

*

Այսքան տողեր իր 1902-1907 հրատարակութեանց առթիւ։ Ունինք «Հայորդիներու» երրորդ շարքը։ Շարունակութիւն նախորդներուն կրակոտ շունչին։ Դախեցանք մը ընդունելու ենք՝ Նիցչէի այս խօսքը. «Հերոսի մը համար ամենագեղեցիկ կեանքը այն է, մահուան համար հասուննալ, մարտնչելով»։ Հիանալի է։ Երրորդ շարքը արհաւիրքի ինչ նորութիւն։ Դեպտիւնը ենք որ «Դեպտիւն»-ի հրատարակութեան թուականէն մինչև այսօր, մեր տառապանքը նորութիւն կամ փոփոխութիւն չէ կրած։ Երազողն ալ իր ճշարին լարերուն փոփոխութիւնը կարեւոր չէ համարած։ Դարձեալ իր հայորդի դիւցազներուն հետ է։ Որքերը կը համարիմ մեր արիւնի կեանքին սեւ վարդերը։ Երանանան ճնարը անոնց կ'ուղղէ. ճիշդ է, անոնք մոխիրներու վրայ ծնան, աւերակներէն քալեցին, արեւին և կեանքին կար-

միր լոյսը շփոթեցին իրենց հարազատ, ներու արիւնին հետ, իրենց մեռելներուն մահուան հոտը առին, լսեցին անոնց ոսկորներուն փշրումը։ Եւ իրենց խրախուսողը պիտի ըլլայ հայորդին։ Անցեալ զարնանային ակնապարար պատկերը յուսահատութեան մէջ կը խեղդէ, հայկական արօրը անդառնալի զարունին կը սպասէ, «Արշալոյսն ալ կարծես ցեղիս արիւնին նման, հողին խորերն է իջած...» Թշուառութեան թափօրներ անյուսութենէն յուսով կը պաղատին «Անթի ենք, Տէր, զթա՛մ, բնութիւն գթա՛...» Զրեւուն հոսանքը աղօթեալանին մեռելը կը տանի. սովի նախճիրները քստմնելի են.

«Լսեցէ՛ք, ոս ողորկո՛ծք, պաղատանքը, աղերսը, անօթի ենք, անօթի ենք...»

Ան որ մազերնին կը փետոն, կան որ արցունքնին կապարներու պէս վար կը թափն, Ան որ մտերմ լուսութեան պատմութիւնն առկ ինքզինքնին արդէն մեռել կը յուսան... Ան որ իրենց արեւթաթախ եղունգներովը նորէն քալացած հողը կը փորեն...»

Քնարին ահաբեկիչ լալկան աւաչներով կը տեսնենք լուսանկարուած հայկական ժամանակակից տառապանքի պատկերները, որքերու արտաճմով անտիրական վիճակը, երկրին մէջ սովին հրէշային նախճիրները։ Եւ դեռ կան անկիւններ՝ ուր Հայութիւնը կը մեռնի. սեւ սգաւոր մտքով պահ մը յիշեցէք մեր թիապարտները, աքաղաղները, կալանաւորները, ասոնց համար բանաստեղծը լաւ կ'ըսէ.

«Գուց որ մահուան մէջ կ'ապրիք և կեանքին մէջ ամէն վայրկեան կը մեռնիք, ...»

Կայ նաև անարգ կախաղանը, որ անկեղծ հաւատարիմ հերոսին համար՝ փառքի յաղթանակ է. և այդ տեղ ալ հայ կեանքի գերեզմանը կը փորուի. բայց հերոսը արեւին վրայէն կը հրճուի. ան կ'երազէ որ իր ժահով «Հայրենիքին կողմը նոր հերոսներու երկունքէն կը սարսաղ»։ Թշնամին թո՛ղ երազէ զարհուրանքի ժամը, Թշնամին աւելի թշնամիներ կան, հայ դաւաճանները. ահա այս օրերուս մէջ դեռ անոնց կ'ապրին, անբարո-

յականութիւնը ապականող հոգիները : Եւրոմանեան կարծես ամենի զազանի ճիւրաններով կը փորագրէ դաւաճաններուն պատկերը : Անտահման նողկանք կը զգայ անոնց մասին, ու թունաւոր արդար ժահը կը թափէ իր քնարէն :

Ահա մաքուր, զթութիւն է ձեզ համար և խորոյններուն հոլը մարտիրոսի փառք, Զեր օրբանը ցեխը եղած է և ձեր օթեանքը ճաշիճներու ժահը պէտք է ըլլայ, Աքսաններով ձեր միւր, հիւլէ առ հիւլէ, ժառօրէն, ժուժկալօրէն պէտք է ցերծել, Եւ տարիներով, կաթիլ — կաթիլ, բաժին հանել, ձեր արիւնքն, նախճիրակէր բորենիներու ծարաւին...

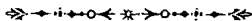
Սուրբ է այս անէծքը, այս գայրոյթը, թող թոյնի պէս թափի դաւաճաններու թարախածոր երակներուն մէջ :

*

Իրկարօրէն եղբիւրգեցիկն հայ մուսայներուն թաղմանականը Վաղուց փշրուած էր հայ քնարը. քննադատները լեզի արցունքով կ'աշխարհէին Պէշիկթաշիկան — Դուրեան ջրջանին սուգը : Եւ զարծեալ երկնեց հայ գրականութիւնը, ու բացուեցան ընթերցողներու նոր ծաղիկներ : մի' հարցնէր ինչո՞ւ այդքան կարմիր են աւնոնք. հողը աւր բուսան կարմիրով էր թաթախուն. անոնք թախիծով համակեալ են, և զարմանք չէ, վասն զի սուգով ուռնացան : Եւրոմանեանը՝ այդ աչքի զարնող ծաղիկներէն է : վրէժի կատաղիները դարբներ են իր գրիչը, առմբերու արհաւիրքը իր մէջ կուտակուած է. բռնկած երեւակայութենէն շանթերու տրցականեր կը քաշէ : Քերթողի մաքուր արիւն մը խելայիցորէն կ'ընդլզի իր մէջ, և ինքը շատ անգամ անփոյթ կը մնայ քնարին չափին և օրէնքին, այդպէս է նաեւ Ուօլդ Ուիլիամին և եթէ չեմ սխալած՝ Եւրոմանեանի ամենէն սիրած վարպետն է այն, անոր հոգին է հագած, բայց աւելի զայրացկոտ, անոր չափաբերական ազատութիւնը ողջագութեամբ է, անոր ռազմիկ մտքները իր մէջ աւելի փոթորկող են, ու եթէ տազուկալի կրկնութիւններէ խորշած

ըլլար, զինքը պիտի ընդունէի այդ ամերիկացի ռամկապետական համակերելի ընթերցողին ամենէն յաջողակ աշակերտը : Եւրոմանեան իր « Զահեր »-ով մեր ընթերցողներու Ուիլիամին վրայ կ'երթայ փառքի աթոռ մը փնտռելու :

b.

ԼԷՈՆԻՏ ԱՆՏՐԻԵԻ

ԵՒ

ՄՈՐԻՍ ՊԱՐՐԷՍ

Լէոնիտ Անտրիւս Ռուսաստանի նորագոյն ամենէն մեծ գրագէտներէն մին կը համարուի. թէ իր թատերագակ և թէ իր վիպական ներկայացուցիչ մ'է իր երկրի գրական աւանդէն զօրաւոր ձգտումներուն. — ընկերական ոգուտը փնտռել, արուեստը միջոց մ'ընել այդ գերագոյն նպատակին : Բարբարոս, անճաշակ, բուռն՝ իր հայրենիքի բոլոր « գեղարուեստագէտներուն նման, կը փնտռէ միշտ խելագարներ, մարգարայաններ, զառանցողներ », այլանշակ այլաբանութիւններ, մահառեալի պատկերներ : G. Savitch գեղեցիկ ուսումնասիրութիւն մը նուիրած է այս հեղինակին՝ La Revue (l'ancienne Revue des Revues, 15 Մայիս 1908) վերջին համարին մէջ :

« Շատ խելացի մարդ, կը գրէ յօդուածագիրը՝ Անտրիւսի մասին, աւելի ճարտար է քան տաղանդաւոր. կը պակսին իր մէջ ինքնաբերութիւն (spontanéité), ջերմութիւն, ստեղծագործութեան այն կենդանացած և գրեթէ անգիտակից ոյժը՝ որ ընդհանրապէս ներշնչում կը կոչուի » : Անտրիւսի նորագոյն վիպակներէն մին է Ղազարոսի յարութիւնը : Հետաքրքրական նիւթ : Ահաւաստիկ մարդ մը՝ որ հանդերձեալ Ուիլիամին հէն կը գառնայ : Ինչ լուրեր արդեօք :

Բայց Անտրիւս Ղազարոսի հետ պիտի